

**Embargo dinsdag 16 december
09.00 uur**

Analyse van COEN voor West-Brabant

Peildatum: derde kwartaal 2008

Toelichting:

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) is een gezamenlijk initiatief van De Kamer van Koophandel, VNO-NCW, MKB Nederland, EIB en CBS. COEN is opgebouwd rondom bestaande maandenquêtes van CBS en EIB. COEN brengt vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in het Nederlandse bedrijfsleven in kaart, uitgesplitst naar regio en bedrijfstak. Door de intensieve samenwerking dalen de administratieve lasten in verband met deze conjunctuurenquêtes met een kwart, terwijl de kwaliteit van de statistiek verbetert en de onderzoekskosten dalen. Deze rapportage beschrijft de resultaten van de eerste meting voor de regio West-Brabant. Aangezien voor West-Brabant vooralsnog geen sectorale gegevens beschikbaar zijn, worden specifiek voor dat onderdeel de resultaten voor Zuidwest-Nederland beschreven.

In de grafieken wordt vooral gebruikt gemaakt van saldo's. Hiermee wordt het saldo bedoeld van het aandeel bedrijven dat op indicator X een toename meldt en het aandeel bedrijven dat een daling meldt. Voorbeeld: 27% van de ondernemers verwacht in het 4de kwartaal een toename van de omzet en 24% verwacht een daling. Dit levert een saldo op van +3. Deze waarde mag dus niet gelezen worden als een omzetgroei van 3% maar moet gezien worden als een balansscore.

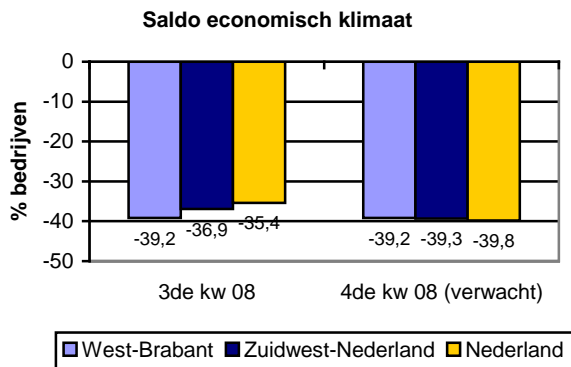
BEDRIJFSLEVEN TOTAAL

1. Bedrijfsleven eind 2008 in onzekerheid

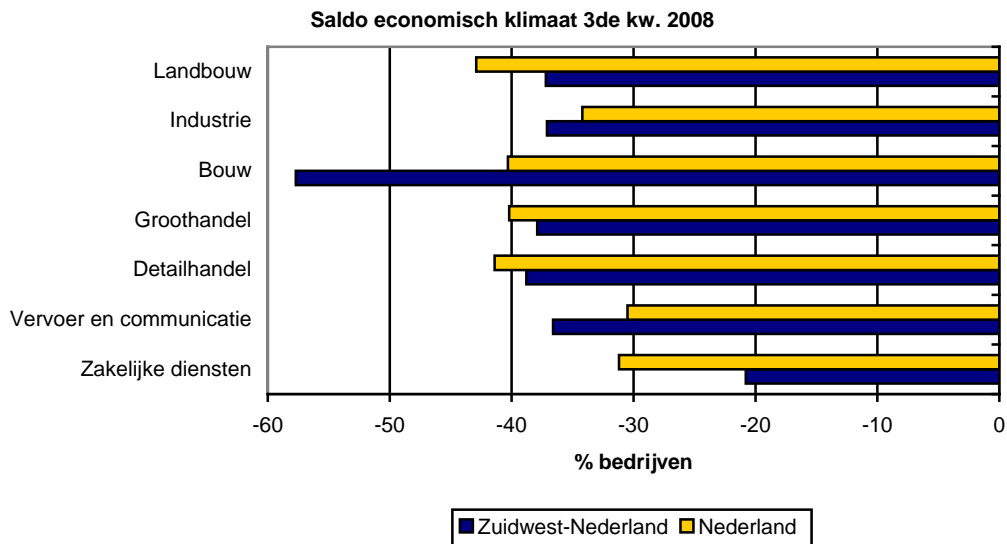
Het economisch klimaat is in de loop van 2008 snel verslechterd. De prestaties van het bedrijfsleven in West-Brabant in het derde kwartaal van 2008 zijn niet om over naar huis te schrijven. Veel resultaten blijven bovendien achter bij de landelijke ontwikkeling. Het vertrouwen is ook het komende kwartaal onverminderd negatief.

Economisch klimaat verslechtert

Een groot deel van de ondernemers beoordeelt het economisch klimaat als verslechterend in het 3de kwartaal van 2008. Ongeveer 40% van de ondernemers spreekt van een verslechterd economische klimaat, slechts 3% van een verbetering. De verwachtingen van de West-Brabantse ondernemers zijn een tikkeltje negatiever dan gemiddeld in Nederland en Zuidwest-Nederland. De verwachtingen voor het 4de kwartaal blijven voor West-Brabant op hetzelfde (lage) niveau. Landelijk is de saldoscreeu verder gezakt.

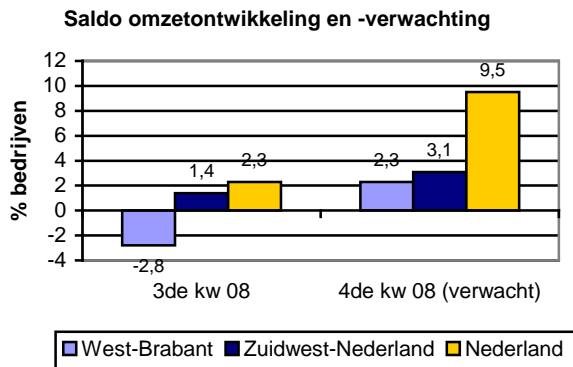
In Zuidwest-Nederland zijn alle sectoren in mineur. Het meest pessimistisch is de bouwsector. Op enige afstand volgen de detailhandel en groothandel. Het minst negatief zijn de zakelijke diensten. Vooral de bouw en vervoerssector zijn in Zuidwest-Nederland duidelijk pessimistischer dan gemiddeld in Nederland.

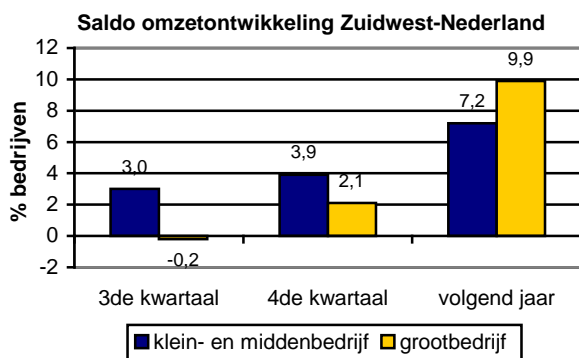
Naar bedrijfsgrootte zijn de verschillen niet groot. Voor het 4de kwartaal zijn de verwachtingen van de grotere bedrijven (50+) iets negatiever dan die van de kleinere bedrijven.

Driekwart van ondernemers houdt omzet op peil of meldt een stijging

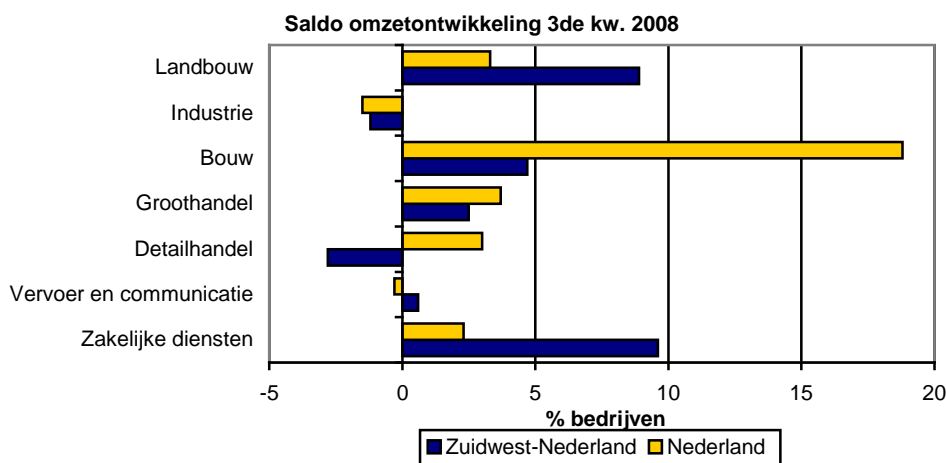
De indicator voor de omzet laat een daling zien ten opzichte van het jaar 2007. Nog maar 23% van de bedrijven rapporteert in het derde kwartaal van 2008 een stijgende omzet. Over heel 2007 realiseerde nog 36% van de ondernemers een stijging (KvK 2007). Ondanks de negatieve balansscore is de omzet bij 51% van de ondernemers op peil gebleven. Dat betekent dat bijna driekwart van de bedrijven een gelijke of gestegen omzet heeft gerealiseerd. De verwachtingen zijn niet veel beter. Ongeveer 26% van de bedrijven verwacht een omzetstijging in het vierde kwartaal van 2008, terwijl 24% een daling verwacht. Het saldo van West-Brabant blijft zowel in het 3de als 4de kwartaal (verwachting) duidelijk achter bij het landelijk niveau.

Het saldo van de omzetontwikkeling is in het 3de en 4de kwartaal voor het klein- en middenbedrijf in Zuidwest-Nederland minder slecht dan voor het grootbedrijf. Voor volgend jaar zijn de rollen omgedraaid. Dan zijn de grotere bedrijven optimistischer.

Met uitzondering van de industrie en de detailhandel hebben de meeste sectoren in Zuidwest-Nederland een positief omzetsaldo in het derde kwartaal. Het meest positief zijn de landbouw en de zakelijke diensten. Opvallend is vooral de negatieve score van de detailhandel. Landelijk zit deze namelijk in de plus.

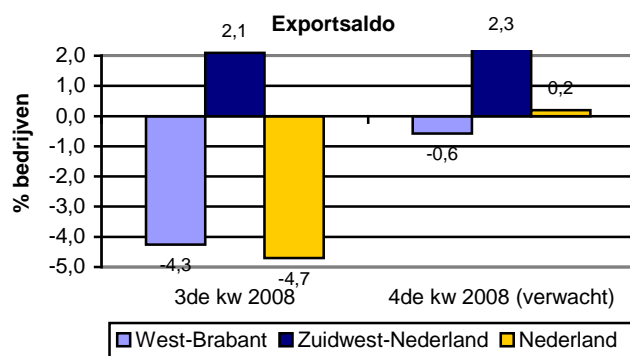

Relatief veel ondernemers (26%) verwachten in het vierde kwartaal hun prijzen te verhogen, dit is inclusief bedrijven die dat jaarlijks op 1 januari doen. Dit kan wijzen op een voorziene daling van het volume van de productie. Ongeveer een kwart van de West-Brabantse ondernemers verwacht een afname van de productie het komende kwartaal.

Het saldo van de orderpositie is negatief (-5). Een vergelijkbaar percentage geldt ook voor komend kwartaal. De orderpositie is in West-Brabant ongunstiger dan gemiddeld in Nederland (-1). Overigens ziet zo'n 55% van de ondernemers geen veranderingen in de orderpositie.

Export op de wip

De exportbalans in het derde kwartaal is zowel voor West-Brabant als Nederland als geheel negatief. Bij circa 59% van de ondernemers is de export stabiel (geen toe- of afname). In 2007 noteerde nog 49% van de exporterende bedrijven een toename (KvK 2007), in het derde kwartaal van 2008 is dat slechts 19%. Voor het vierde kwartaal zijn de verwachtingen minder negatief. West-Brabant blijft echter in het rood.

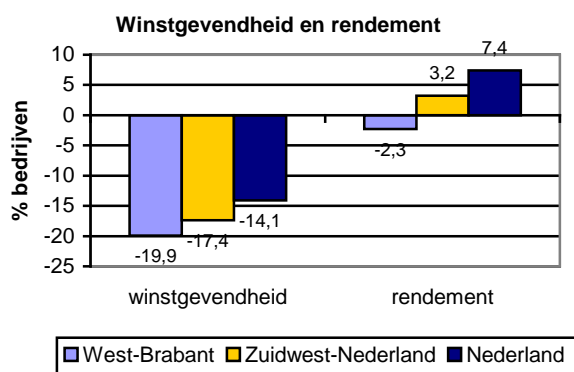

Exporterende bedrijven bevinden zich met name in de industrie, groothandel en dienstensector. De sectorale verschillen in Zuidwest-Nederland zijn groot. De zakelijke diensten hebben een duidelijk positief exportsaldo, de industrie heeft een klein plusje en de groothandel en vervoerssector zitten in de min.

De orderpositie buitenland is voor 81% van de exporterende bedrijven in West-Brabant normaal of zelfs groot. Ongeveer 19% beoordeelt de orderpositie buitenland als klein(er).

Bedrijfsresultaten onder druk

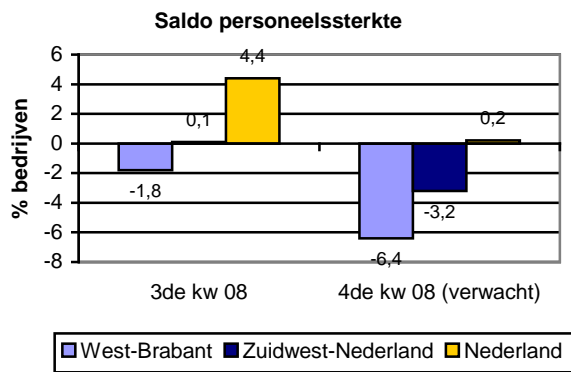
De winstgevendheid van ruim 29% van de bedrijven is verslechterd het afgelopen (derde) kwartaal. Bij slechts 9% is deze verbeterd, een (afgerond) saldo van -20. Over het rendement is men positiever: circa 20% van de bedrijven behaalt een groot rendement, 57% een normaal rendement en 23% een laag rendement. Voor beide indicatoren geldt dat West-Brabant achter blijft bij de referentiegebieden.

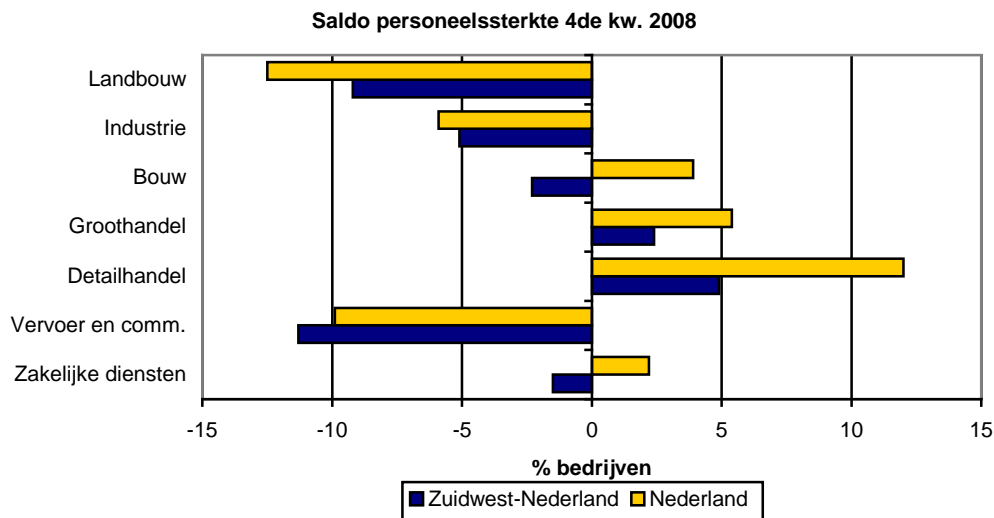
De winstgevendheid naar grootteklasse laat geen noemenswaardige verschillen zien. Bij het rendement is er wel sprake van een significant verschil. De grotere bedrijven in Zuidwest-Nederland zitten in de min (-2,3), de kleinere bedrijven in de plus (+7,6). Vooral de industrie, detailhandel en vervoerssector hebben de winstgevendheid zien verslechteren. Bij het rendement zijn de sectorale verschillen nog groter. De bouw en groothandel hebben een duidelijk positieve balansscore, voor de industrie en vooral de vervoerssector worden negatieve scores berekend.

Werkgelegenheidsgroei vlak af

De werkgelegenheid in het bedrijfsleven nam een lange tijd toe. Er is nog steeds een tekort aan (gekwaliceerd) personeel, hetgeen momenteel ook nog de grootste productiebelemmering is (zie later). Vergeleken met heel 2007 (20%, KvK 2007) zijn er in het derde kwartaal wel minder bedrijven (14%) die het personeelsbestand uitbreiden. Er zijn ook duidelijk meer bedrijven die mensen laten afvloeien (16% versus 11% over heel 2007). Voor het vierde kwartaal is het beeld nog negatiever. Uit cijfers van Zuidwest-Nederland blijkt dat de ongunstige balansscore vooral toegeschreven kan worden aan het grootbedrijf.

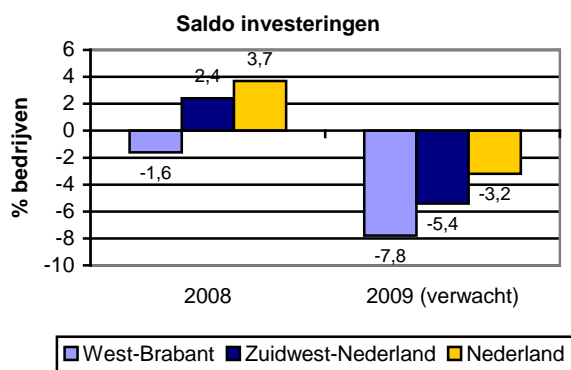

Bijna alle sectoren in Zuidwest-Nederland verwachten voor het 4de kwartaal een negatief saldo. Het meest negatief zijn de landbouw, de vervoerssector en bouw. De groothandel en de detailhandel laten nog wel een plusje zien. Met uitzondering van de landbouw en de industrie lijkt de afvloeiing van personeel in Zuidwest-Nederland groter dan gemiddeld in Nederland.

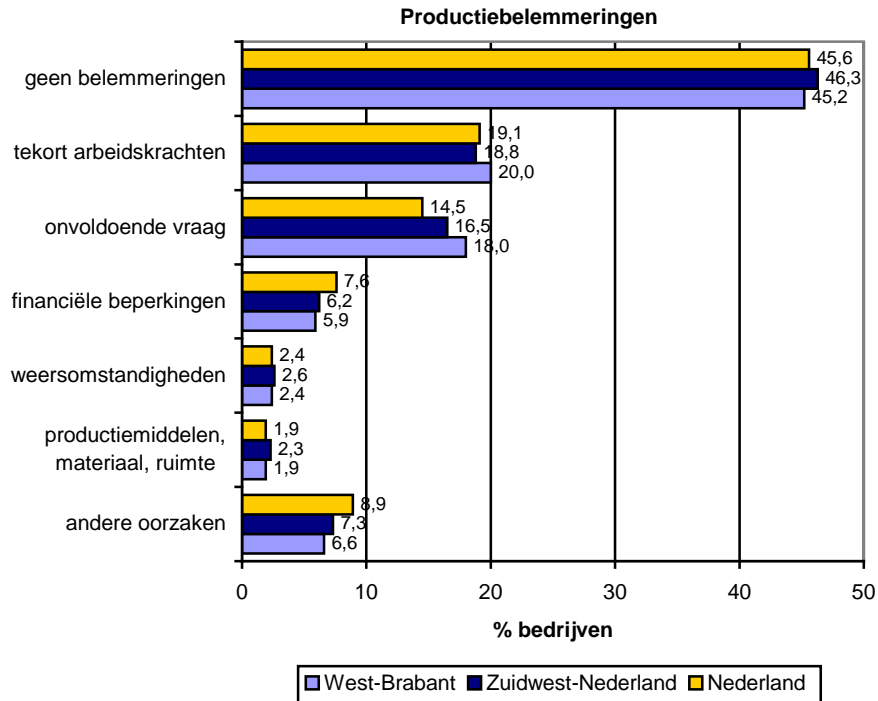
Investeringen lopen terug

Het aantal bedrijven dat méér heeft geïnvesteerd in 2008 is in West-Brabant iets kleiner dan het aantal bedrijven dat minder heeft geïnvesteerd. Landelijk zijn de verhouding omgekeerd. Het aandeel bedrijven met stijgende investeringen (19%) is duidelijk teruggelopen ten opzichte van 2007 (41%, KvK 2007). In 2009 nemen de investeringen naar verwachting verder af: er zijn duidelijk meer bedrijven die een daling (24%) verwachten dan bedrijven die een stijging (16%) voorzien. Het investeringsniveau blijft in West-Brabant achter bij het gemiddelde van Zuidwest-Nederland en Nederland.

Tekort arbeidskrachten belangrijkste productiebelemmering

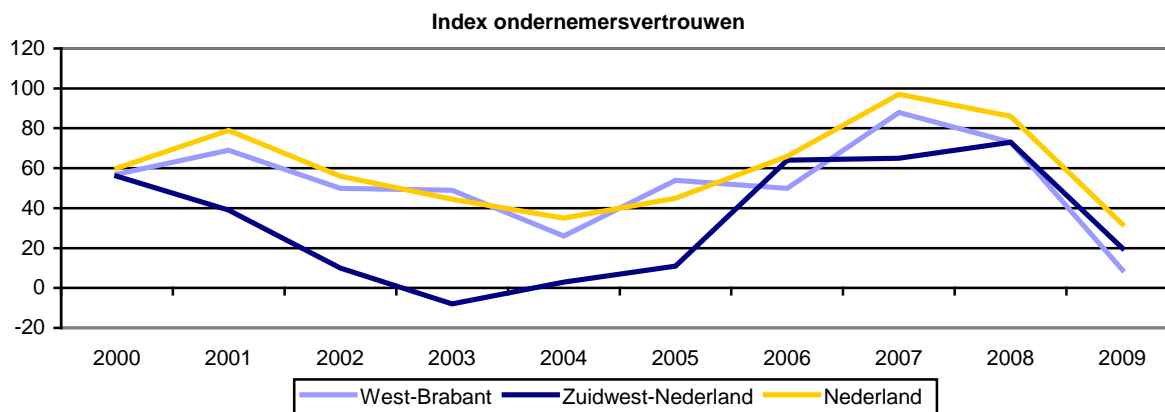
Ondanks de economische malaise ervaart bijna de helft (45%) van de bedrijven geen productiebelemmeringen. De meest genoemde productiebelemmering is een tekort aan (gekwalficeerde) arbeidskrachten. Bij één op de vijf ondernemers speelt dit. Vooral door zakelijke dienstverleners wordt deze factor relatief veel genoemd. Financiële beperkingen, al dan niet ten gevolge van de kredietcrisis, beperken de productie maar in beperkte mate (7%). Onvoldoende vraag is een belangrijker belemmering. Vooral in de groothandel en detailhandel speelt dit een rol. In de zakelijke dienstverlening is vraaguitval minder aan de orde. In West-Brabant liggen vooral de factoren 'tekort arbeidskrachten' en 'onvoldoende vraag' iets hoger dan in Zuidwest-Nederland en Nederland.

2. Harde landing ondernemersvertrouwen 2009

De indicator van het ondernemersvertrouwen¹ heeft een harde landing gemaakt. Landelijk wordt het laagste niveau gemeten sinds het bestaan van de index (sinds 1988). West-Brabant bereikt ook een dieptepunt. Het ondernemersvertrouwen in West-Brabant ligt de laatste jaren continue lager dan de landelijke index. Het gedaalde ondernemersvertrouwen heeft alles te maken met de kredietcrisis en de daaruit voortgekomen verslechterende economische situatie. Bij het bedrijfsleven overheerst onzekerheid over de nabije toekomst.

Het ondernemersvertrouwen is flink gedaald ten opzichte van vorig jaar. Alle vier de indicatoren zijn gedaald. Toch is ook de ondernemer niet blijvend negatief gestemd, getuige zijn verwachting: de cijfers voor de verwachting voor het 4^e kwartaal 2008 zijn negatiever dan voor het jaar 2009. Alleen de investeringsverwachting voor 2009 is negatiever dan die voor het 4^e kwartaal van 2008. Het vertrouwen ligt in West-Brabant lager dan in Zuidwest-Nederland en Nederland.

Omzetverwachting loopt terug

De verwachtingen voor de omzet zijn iets teruggelopen. In 2007 verwachtte 37% van de bedrijven een toename van de omzet (voor 2008), nu verwacht 30% een omzettoename in 2009. In 2007 verwachtte 9% een daling; nu is dat 24%. De omzetverwachtingen voor 2009 zijn positiever dan de verwachtingen voor het vierde kwartaal.

Werkgelegenheidsverwachting negatiever

Er zijn nu meer bedrijven dan vorig jaar (19% vs. 17%), die voor de komende 12 maanden een stijging verwachten in de personeelssterkte. Daar staat tegenover dat er (veel) meer bedrijven zijn die verwachten personeel te laten afvloeien (18% tegen 6% vorig jaar). Per saldo is dit een flinke (verwachte) verslechtering van de werkgelegenheid.

Investeringszakken in

De investeringsbalans voor 2009 is negatief: 16% van de bedrijven verwacht een toename en 23% verwacht een afname. In 2007 was de balans nog in ruime mate positief (+10).

Exportgroei zwakt af

De export geeft terrein prijs. Er zijn in 2008 minder bedrijven die exportgroei verwachten dan in 2007 (28% vs. 36%). Ook ligt het aandeel bedrijven dat een krimp voorspelt hoger (18% vs. 14%). Kortom, ook op de buitenlandse markt zullen de bedrijven wat gas terug moeten nemen.

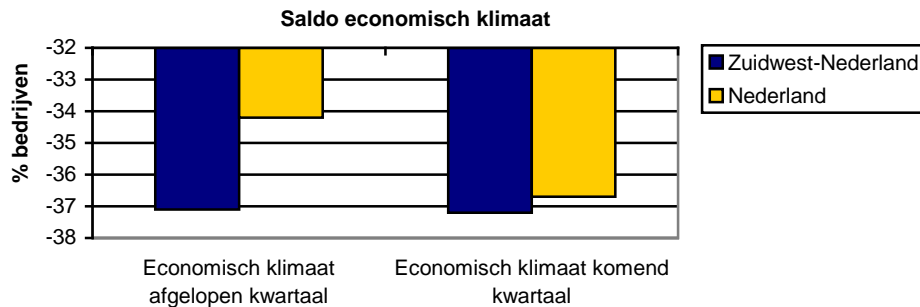
¹ De indicator voor het ondernemersvertrouwen bestaat uit de optelsom van saldi van negatieve en positieve verwachtingen van vier indicatoren: omzet, export, investeringen en werkgelegenheid.

Sectorale resultaten Zuidwest-Nederland

Industrie

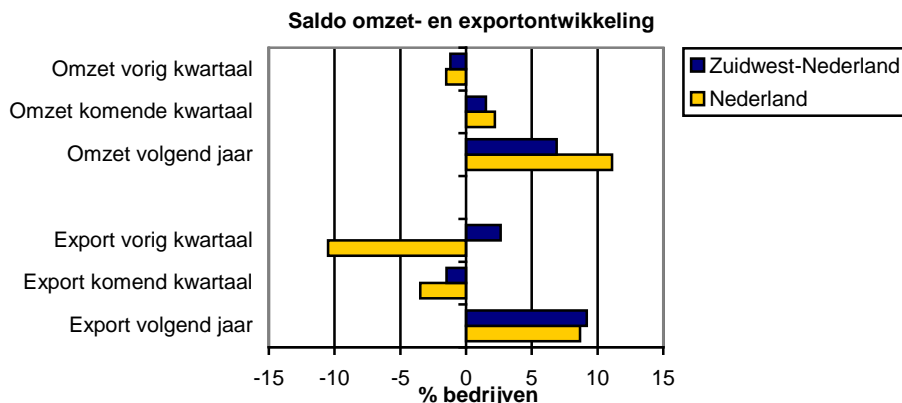
Industrie Zuidwest-Nederland extra somber over economisch klimaat

De Zuidwest-Nederlandse industrie is zeer somber over het economisch klimaat. Bijna 40% van de ondernemers geeft aan dat het klimaat is verslechterd. Volgend jaar wordt nog geen herstel verwacht.

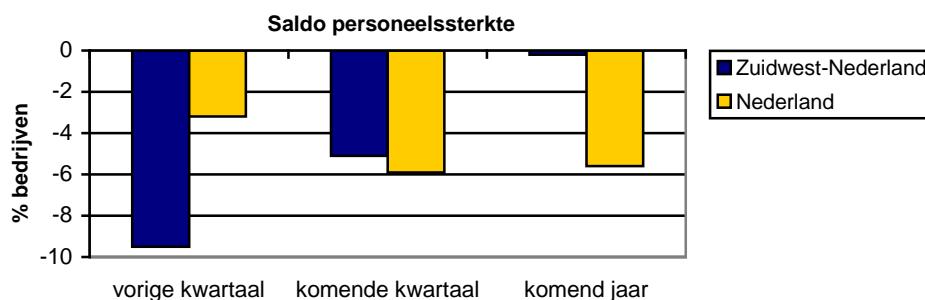
Saldo omzet- en exportontwikkeling voor 2009 iets gunstiger

In het derde kwartaal meldt 21% van de industriële bedrijven een toename van de omzet, tegen 22% met een daling. Dit levert een klein negatief saldo op. Voor heel 2009 verwacht 28% omzetgroei. Het saldo komt hierdoor hoger uit. Een vergelijkbaar beeld zien we ook bij de export.

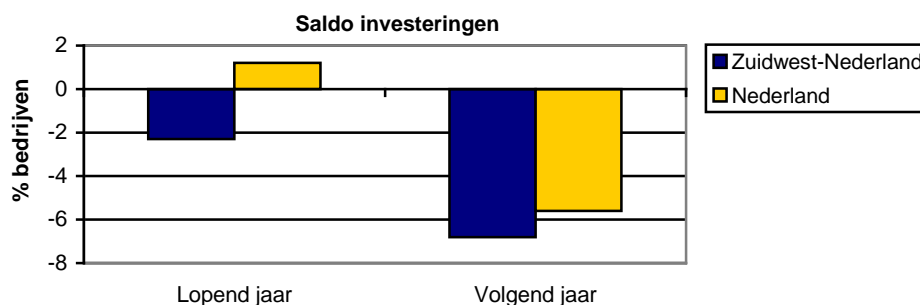
Zuidwest-Nederlandse industrie in 2009 minder negatief over personeelsontwikkeling

De economische tegenwind heeft duidelijk effect op het personeelsbestand. In het 3de kwartaal meldt 19% van de bedrijven in Zuidwest-Nederland een afname van de personeelssterkte. Een dergelijk percentage geldt ook voor 2009, maar dan zijn er meer groeiers.

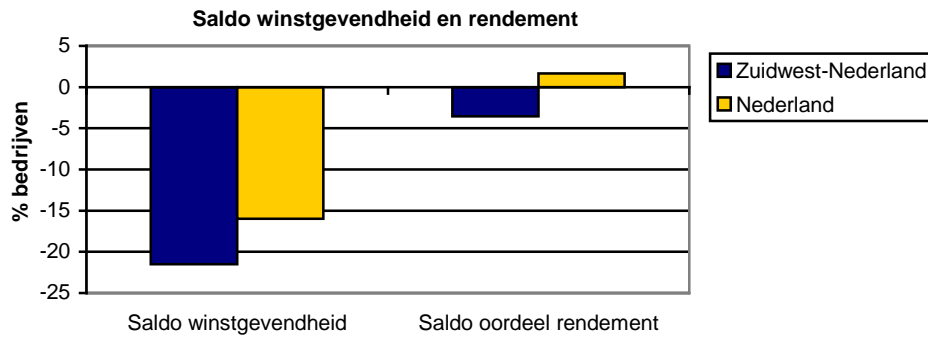
Industrie houdt vooral volgend jaar hand op de knip

Onder invloed van de dreigende recessie en de kredietcrisis daalt het investeringsniveau naar een laag peil. Bijna een kwart van de ondernemers verwacht in 2009 een daling van de investeringen.

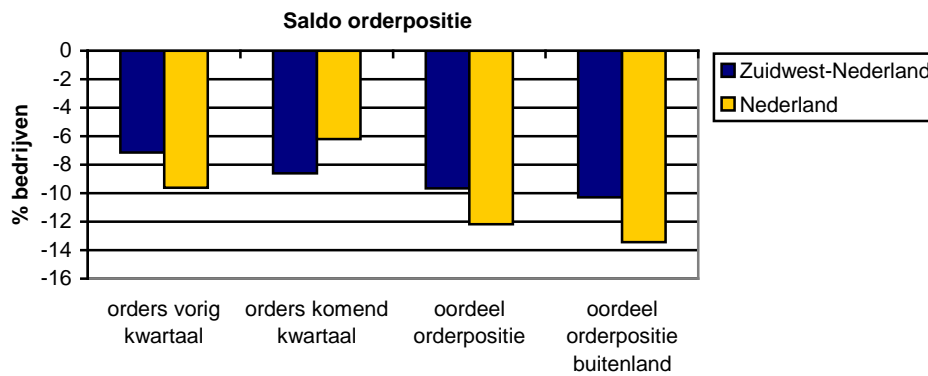
Economische teruggang leidt tot verslechtering winstgevendheid en rendementsbeoordeling

Circa 30% van de industriële bedrijven in Zuidwest-Nederland heeft de winstgevendheid het afgelopen kwartaal zien verslechteren. Ook de beoordeling van het rendement valt laag uit.

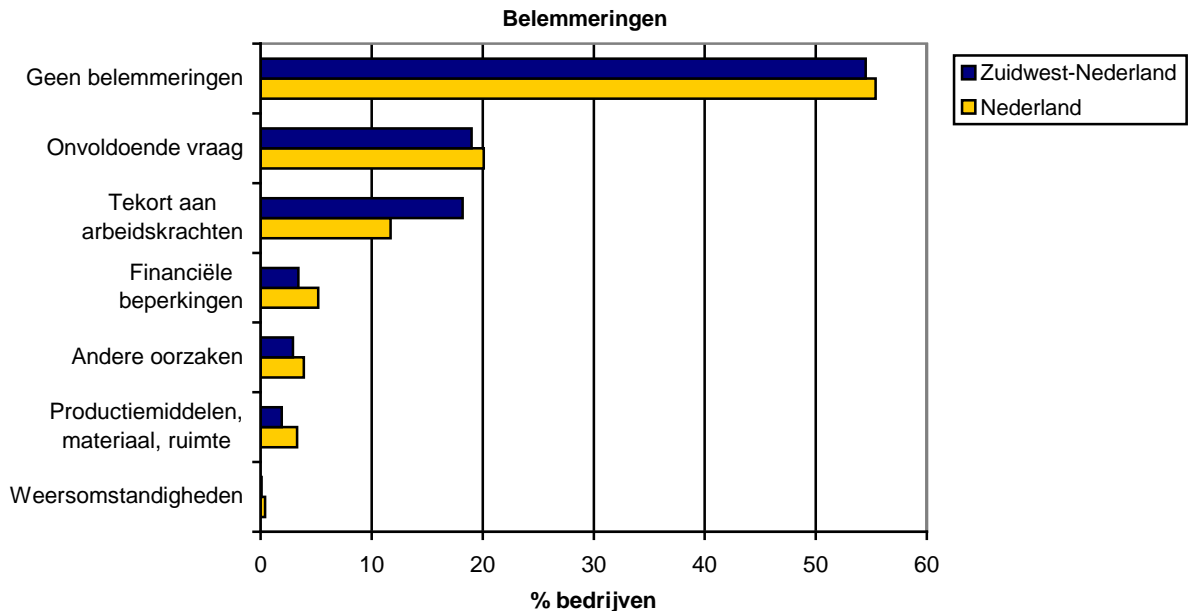
Industrie ziet duidelijke neergang in orderpositie

De verslechtering van de conjunctuur is ook goed zichtbaar bij de orderontwikkeling. Vooral de buitenlandse orderpositie wordt zeer ongunstig gewaardeerd.

Industrie in Zuidwest-Nederland ondervindt relatief veel hinder van tekort aan arbeidskrachten

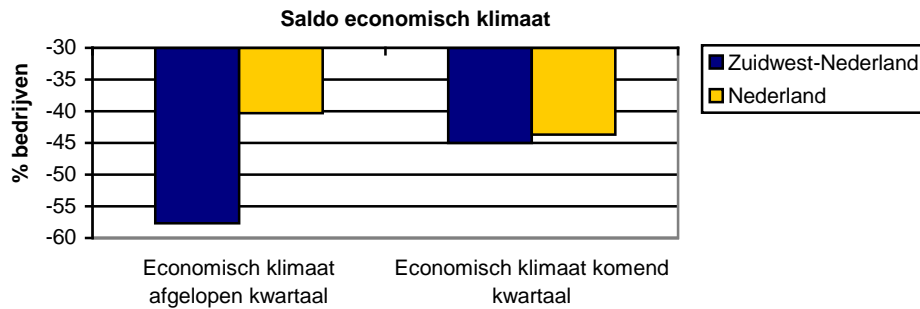
Ondanks kredietcrisis en dreigende recessie ondervindt meer dan de helft van de industriële bedrijven geen belemmeringen. Een kleine 20% van de ondernemers in Zuidwest-Nederland heeft last van vraaguitval en een tekort aan arbeidskrachten. Dit laatste speelt landelijk minder.

Bouwnijverheid

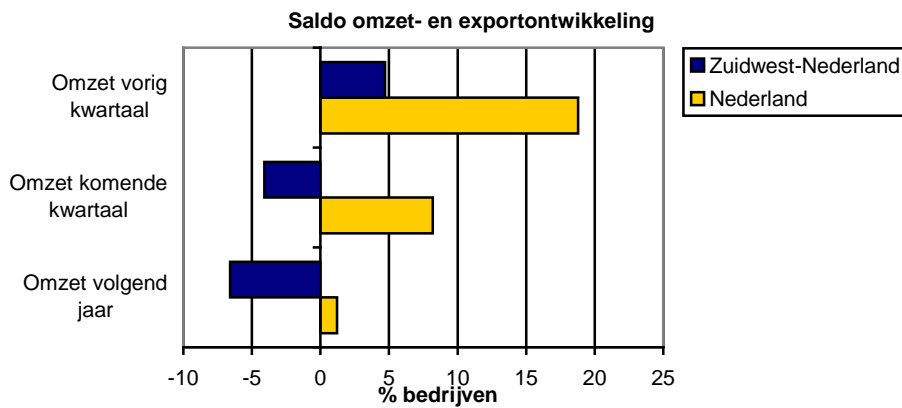
De bouw meest somber over economisch klimaat

De Zuidwest-Nederlandse bouwsector is zeer somber over het economisch klimaat. Bijna 59% van de ondernemers geeft aan dat het klimaat is verslechterd. Het 4de kwartaal is minder negatief, maar het pessimisme blijft overheersen.

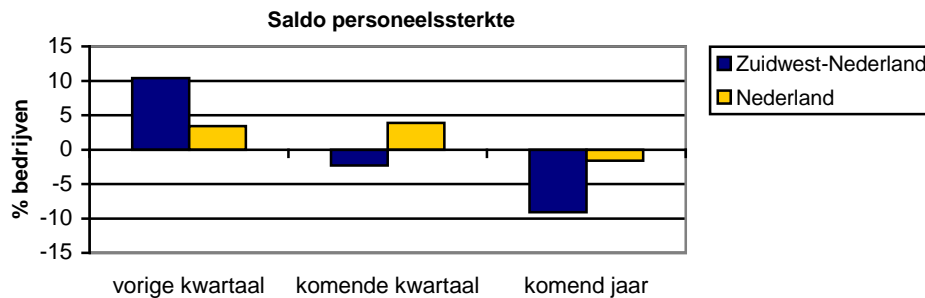
Saldo omzetontwikkeling verslechterd steeds verder

In het derde kwartaal meldt 24% van de bouwbedrijven een toename van de omzet, tegen 20% met een daling. Dit levert een klein positief saldo op. Voor het 4de kwartaal en voor heel 2009 verslechterd de situatie snel. Voor 2009 verwacht 25% een dalende omzet. De resultaten van Zuidwest-Nederland blijven achter bij de landelijke cijfers.

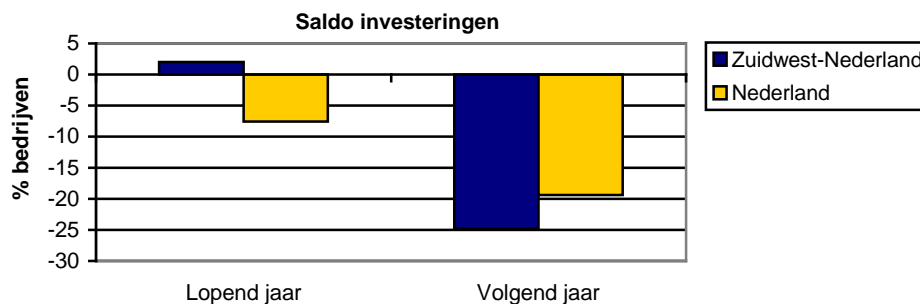
Dreigende uitstroom aan personeel uit Zuidwest-Nederlandse bouw

In het 3de kwartaal is er nog een positieve balansscore op het gebied van personeelssterkte, in het 4de kwartaal en voor heel 2009 is een negatieve score zichtbaar. Volgend jaar verwacht 20% een krimp van het personeelsbestand.

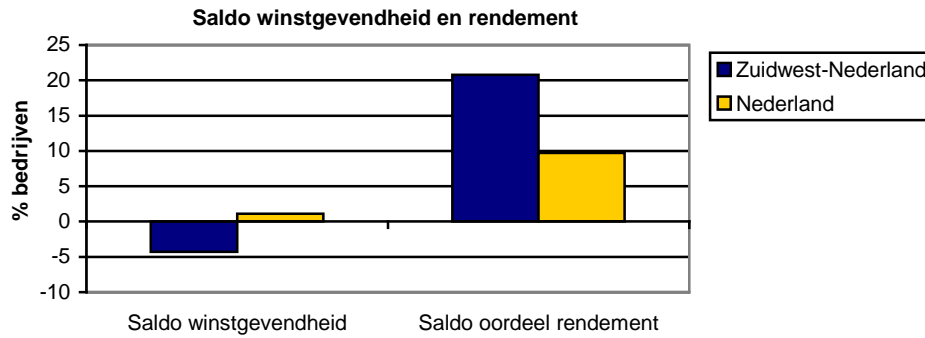
Bouw houdt vooral volgend jaar hand op de knip

Door de dreigende recessie en de kredietcrisis daalt het investeringsniveau naar een laag peil. Bijna een 34% van de ondernemers verwacht in 2009 een daling van de investeringen, tegen slechts 9% met een toename.

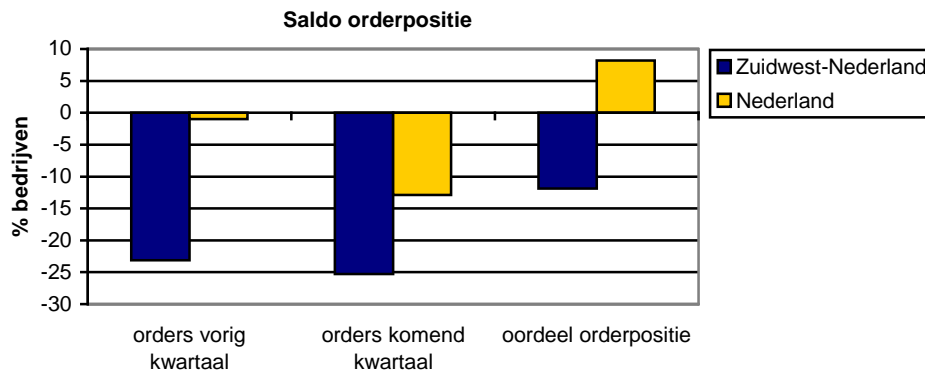
Verslechtering winstgevendheid leidt (vooralnog) niet tot laag rendement

Circa 18% van de bouwbedrijven in Zuidwest-Nederland heeft de winstgevend het afgelopen kwartaal zien verslechteren. Desalniettemin blijft de rendementsbeoordeling vrij positief. Circa 36% van de ondernemers spreekt van een groot rendement. Het verschil met het landelijk niveau is groot.

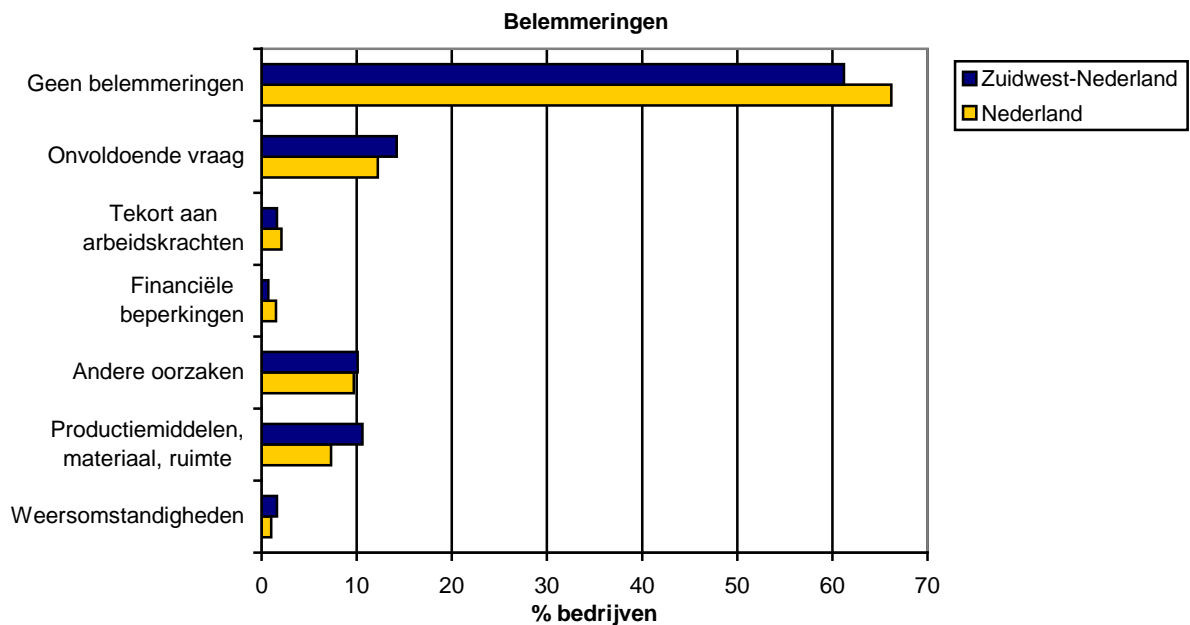
Bouw ziet aantal orders teruglopen

De bouwsector heeft het aantal orders in het 3de kwartaal duidelijk zien teruglopen. De situatie in Zuidwest-Nederland is opvallend negatiever dan landelijk. Ook voor het 4de kwartaal ziet de situatie er niet rooskleurig uit. Toch verwacht 68% van de ondernemers dat het aantal orders dan constant zal blijven of zal toenemen.

Ondanks verslechtering situatie ervaren veel ondernemers geen belemmeringen

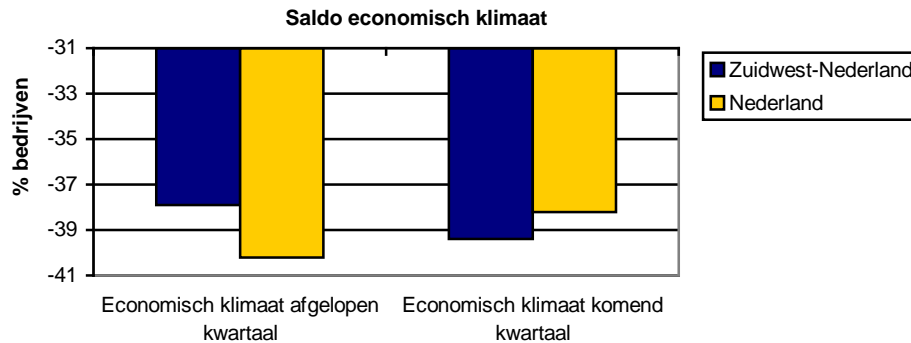
Ondanks kredietcrisis en dreigende recessie ondervindt meer dan 60% van de bouwbedrijven geen belemmeringen. Een kleine 15% heeft last van onvoldoende vraag. Het tekort aan arbeidskrachten, dat in veel andere sectoren een rol speelt, is bij de bouw niet aan de orde.

Groothandel

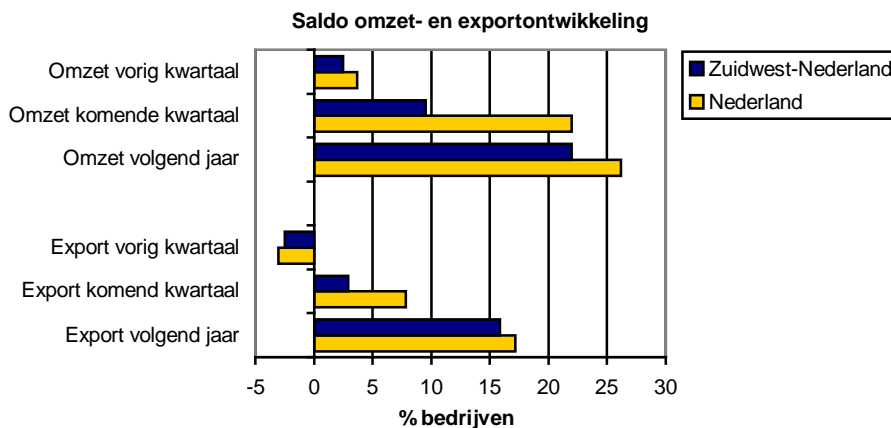
Groothandel Zuidwest-Nederland somber over economisch klimaat

Ongeveer 42% van de groothandelsbedrijven uit Zuidwest-Nederland spreekt van een verslechtering van het economisch klimaat, komende kwartaal is dat 43%.

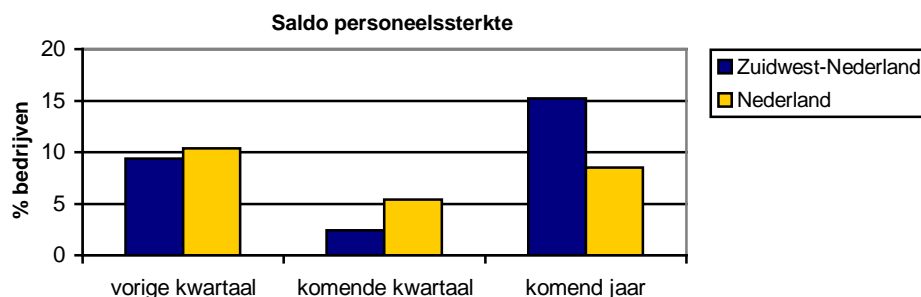
Ondernemers groothandel relatief positief over omzet- en exportontwikkeling in 2009

De groothandel is vergeleken met veel andere sectoren minder negatief over de omzet- en exportontwikkeling in het 4de kwartaal en volgende jaar. Zuidwest-Nederland blijft wel iets achter bij het landelijk gemiddelde.

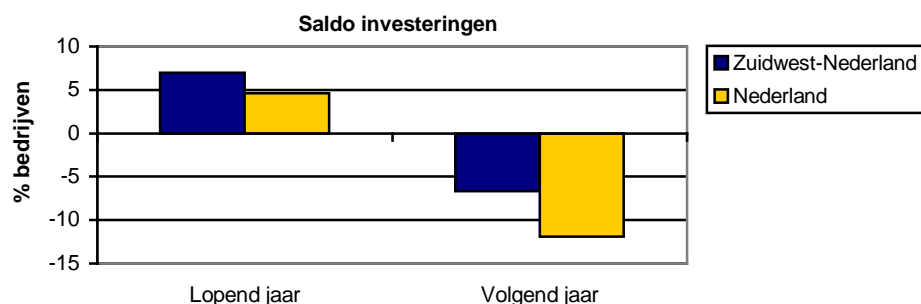
Zuidwest-Nederlandse groothandel in 2009 minder pessimistisch over personeelsontwikkeling

Een op de vijf ondernemers meldt in het 3de kwartaal een toename van het personeelsbestand. Het komend (4de) kwartaal is dat slechts 10%, maar in 2009 weer 27%. De vraag naar personeel blijft in de groothandel groot.

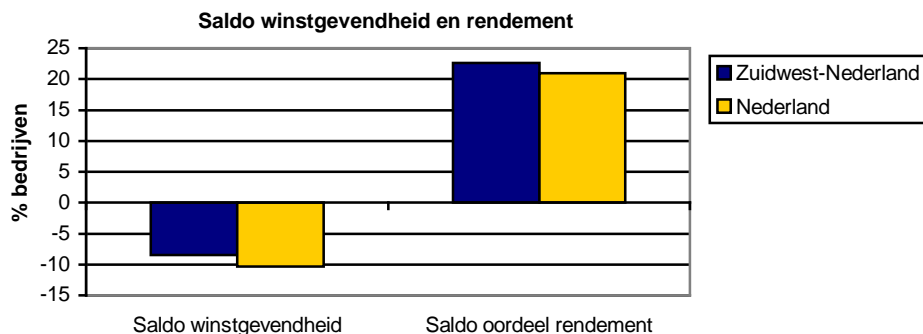
Groothandel houdt volgend jaar hand op de knip

Onder invloed van de dreigende recessie en de kredietcrisis daalt het investeringsniveau. Zo'n 21% verwacht volgend jaar een daling van de investeringsuitgaven. Bij 64% blijft het investeringsniveau constant.

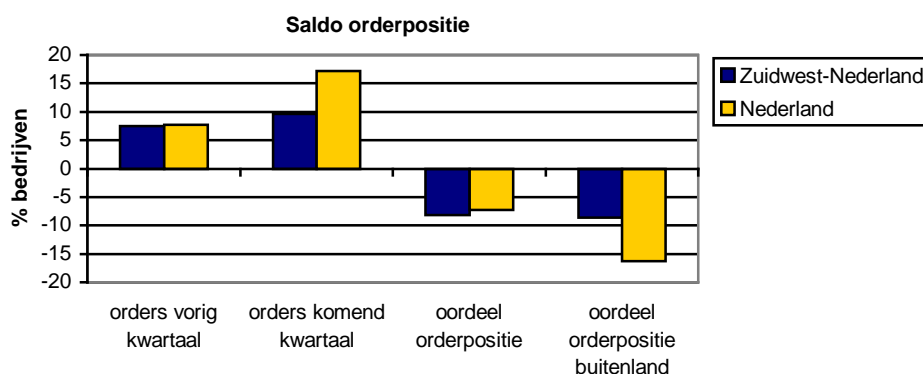
Ondanks verslechtering winstgevendheid minder negatief over rendement

Bij 24% van de groothandel uit Zuidwest-Nederland is de winstgevendheid in het afgelopen kwartaal verslechterd. De rendementsbeoordeling blijft redelijk gunstiger. Ongeveer 23% spreekt zelfs van een groot rendement.

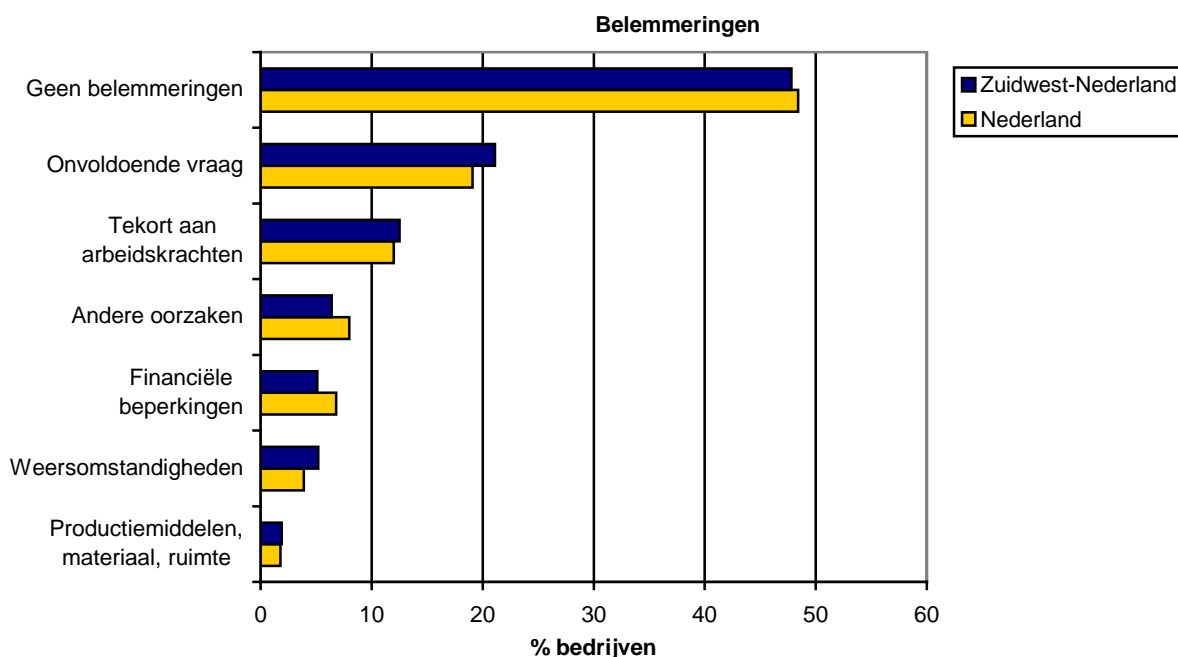
Groothandel oordeelt negatief over orderpositie

De verslechtering van de conjunctuur is ook goed zichtbaar bij de orderpositie. Vooral de buitenlandse orderpositie wordt ongunstig gewaardeerd. Desalniettemin zien relatief veel ondernemers (ca. 30%) in het derde en vierde kwartaal het aantal orders toenemen.

Groothandel in Zuidwest-Nederland ondervindt relatief veel hinder van vraaguitval

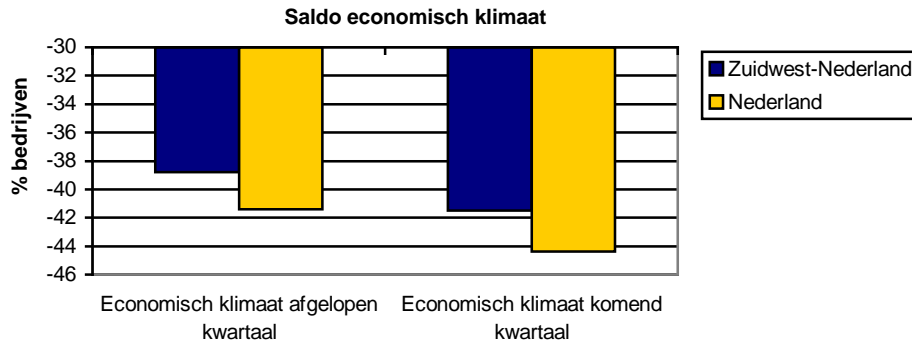
Ondanks kredietcrisis en dreigende recessie ondervindt bijna de helft van de bedrijven geen belemmeringen. Iets meer dan 20% van de groothandel in Zuidwest-Nederland heeft weldegelijk last van een dalende vraag. Eén op de acht ondernemers wordt de bedrijfsvoering belemmerd door een tekort aan arbeidskrachten.

Detailhandel

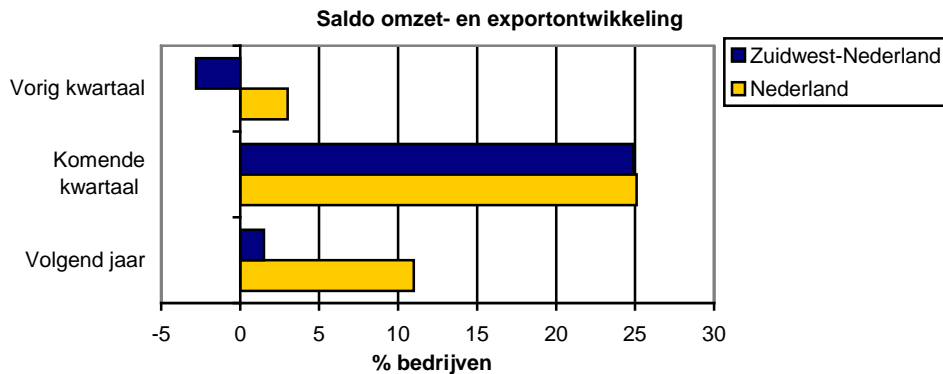
Detailhandel net als de andere sectoren somber over economisch klimaat

De verslechtering van de conjunctuur, het lage consumentenvertrouwen en de verwachte stijging van de werkloosheid zijn voor de detailhandel redenen om het economisch klimaat laag te waarderen. In het 4de kwartaal is het saldo nog negatiever dan in het 3de kwartaal.

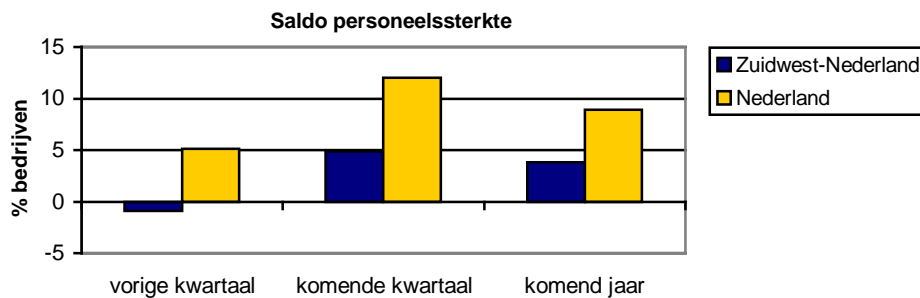
Detailhandel pessimistisch over omzetontwikkeling in 2009. Seizoensinvloeden zichtbaar in 4de kwartaal

Het lage consumentenvertrouwen begint zijn tol te eisen voor de detailhandel. In het derde kwartaal werd 28% van de ondernemers geconfronteerd met een omzetsdaling. Door seizoensinvloeden (feestdagen) is het 4de kwartaal zeer belangrijk voor detaillisten. Bijna 40% verwacht dan een stijging van de omzet. Volgend jaar zijn de detaillisten uit Zuidwest-Nederland somber gestemd over hun omzetontwikkeling.

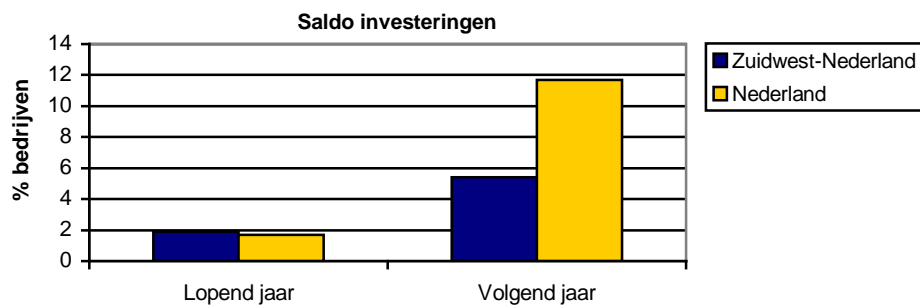
Personeelsontwikkeling Zuidwest-Nederlandse detailhandel blijft achter bij landelijk beeld

De personeelsontwikkeling blijft in Zuidwest-Nederland duidelijk achter bij het landelijke niveau. Pluspunt is wel dat de negatieve balansscore van het 3de kwartaal in het 4de kwartaal en 2009 wordt omgebogen in een positieve score.

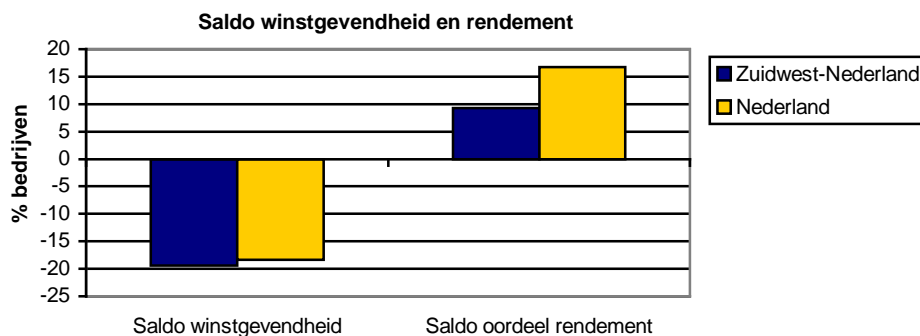
Detailhandel houdt volgend jaar hand op de knip. Zuidwest-Nederland terughoudender dan gemiddeld

Door het ongunstige economische klimaat zijn detaillisten zeer terughoudend met het plegen van investeringen. Volgend jaar ligt de score weliswaar iets hoger, maar Zuidwest-Nederland blijft duidelijk achter het landelijk gemiddelde.

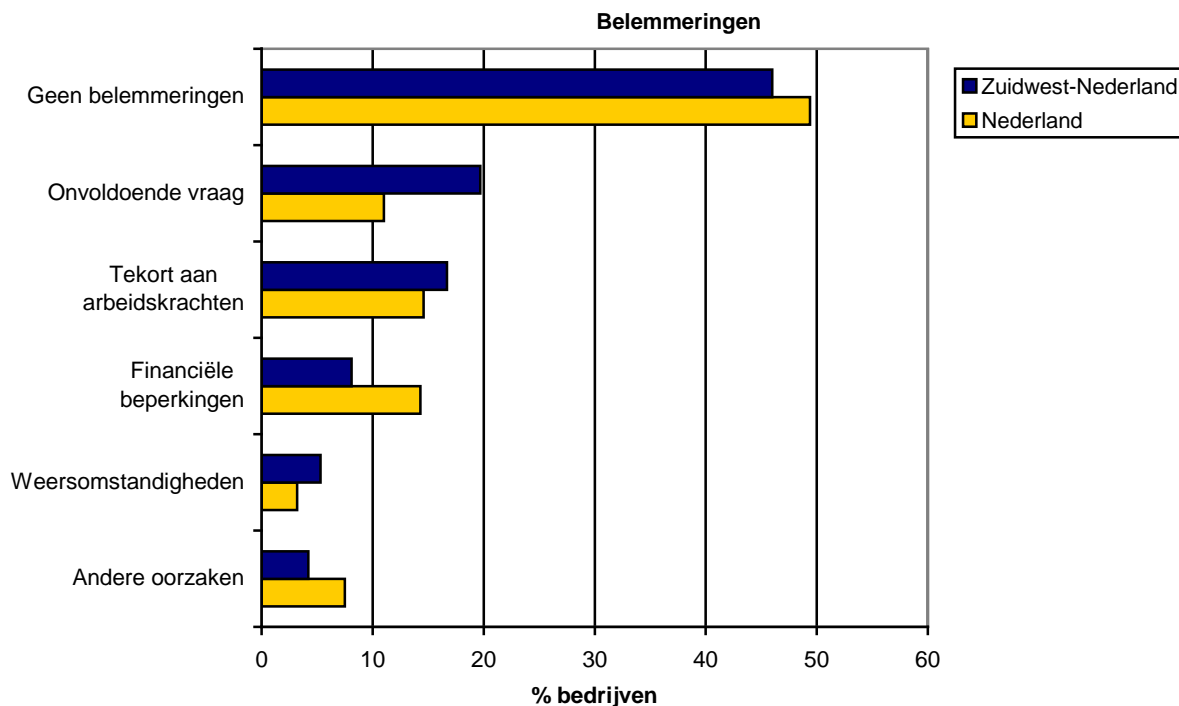
Economische teruggang leidt tot verslechtering winstgevendheid

Bijna 28% van de detaillisten in Zuidwest-Nederland heeft de winstgevend het afgelopen kwartaal zien verslechteren. Desalniettemin spreekt 26% van een groot rendement (tegen 17% met een laag rendement).

Detailhandel in Zuidwest-Nederland ondervindt relatief veel hinder van lagere vraag.

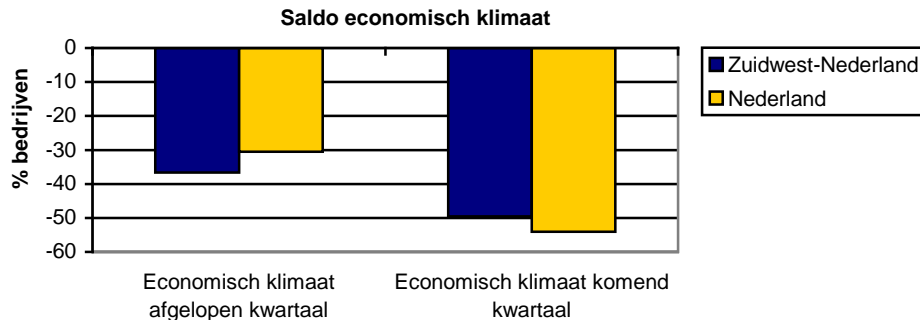
Bijna 20% van Zuidwest-Nederlandse detaillisten heeft last van onvoldoende vraag. Een relatief grote groep (17%) heeft een tekort aan arbeidskrachten.

Vervoer en communicatie

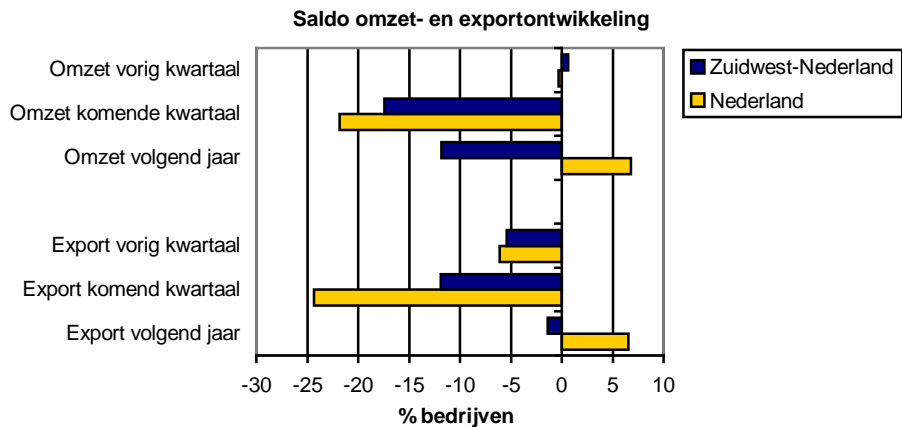
Vervoerssector zeer negatief over economisch klimaat in 2009

53% van de vervoerssector in Zuidwest-Nederland verwacht een verslechtering van het economisch klimaat in het 4de kwartaal. Nog geen 4% voorziet een verbetering. De balansscore is daarmee lager dan in het 3de kwartaal.

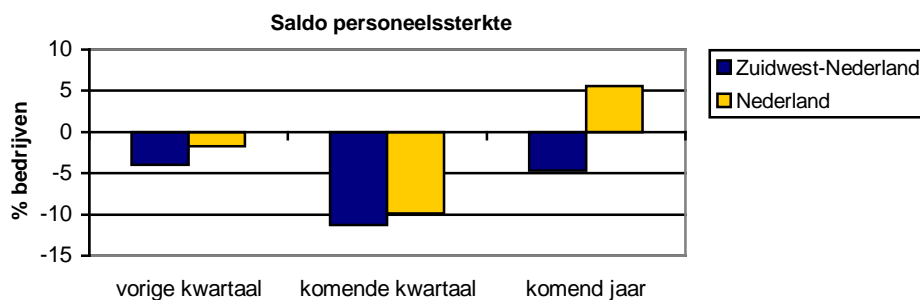
Vervoerssector in Zuidwest-Nederland negatiever over omzet- en exportontwikkeling in 2009

De vervoerssector wordt hard getroffen door de economische tegenwind. In het 3de kwartaal is het aandeel bedrijven met een omzetstijging en -daling nog in evenwicht, in het 4de kwartaal en in 2009 hebben de 'dalers' de overhand.

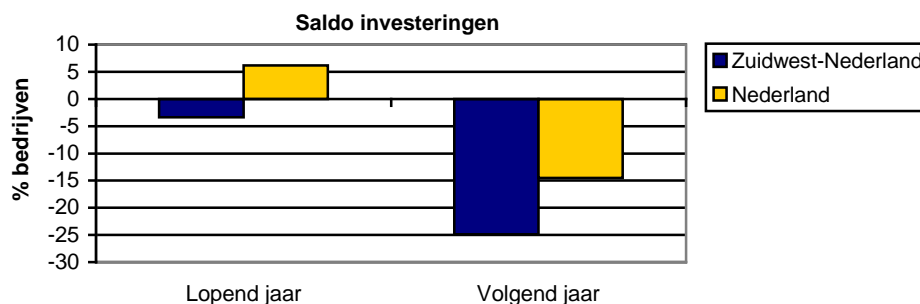
Zuidwest-Nederlandse vervoerssector voorziet krimp personeelsbestand

De economische tegenwind leidt tot een ongunstige werkgelegenheidsontwikkeling. In het 3de kwartaal meldt bijna 16% van de bedrijven in Zuidwest-Nederland een afname van de personeelssterkte, in het 4de kwartaal zal dit oplopen tot 20%. Landelijk is er in 2009 een licht herstel, in Zuidwest-Nederland niet.

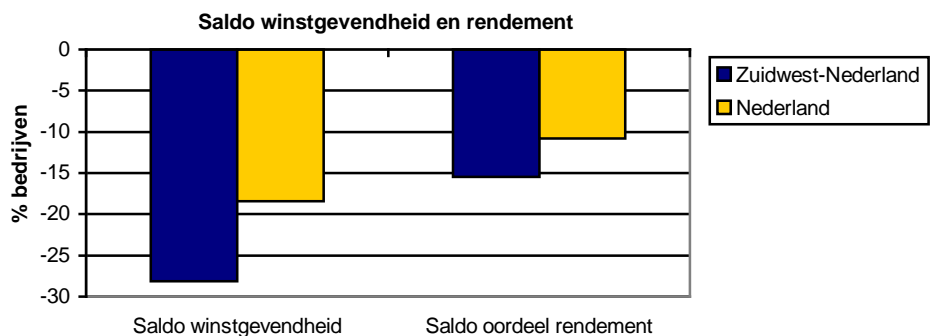
Vervoerssector houdt volgend jaar hand op de knip

Het saldo investeringen daalt voor Zuidwest-Nederland van zo'n -3 voor het lopende jaar tot bijna -25 voor volgend jaar. In 2009 verwacht 36% een daling van de investeringsuitgaven.

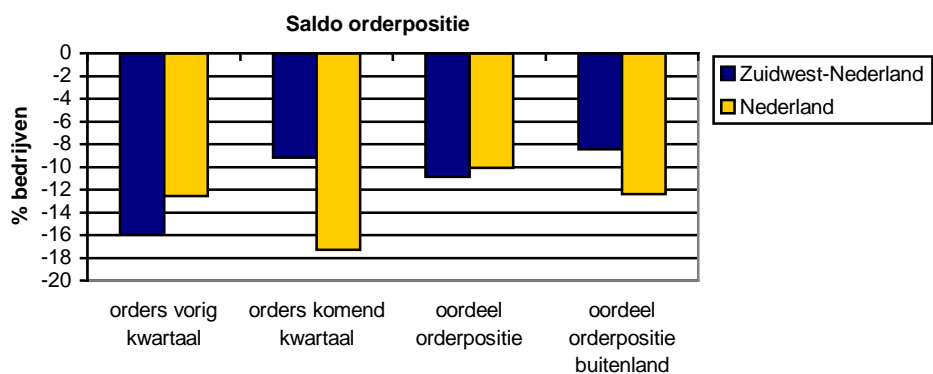
Economische teruggang leidt tot verslechtering winstgevendheid en rendement

De winstgevendheid in het 3de kwartaal is bij 37% van de bedrijven in Zuidwest-Nederland verslechterd. Slecht 9% meldt een verbetering. De balansscore valt hierdoor sterk negatief uit. Het is niet verwonderlijk dat de rendementsbeoordeling ook negatief uitvalt. Voor beide indicatoren geldt dat Zuidwest-Nederland minder scoort dan landelijk.

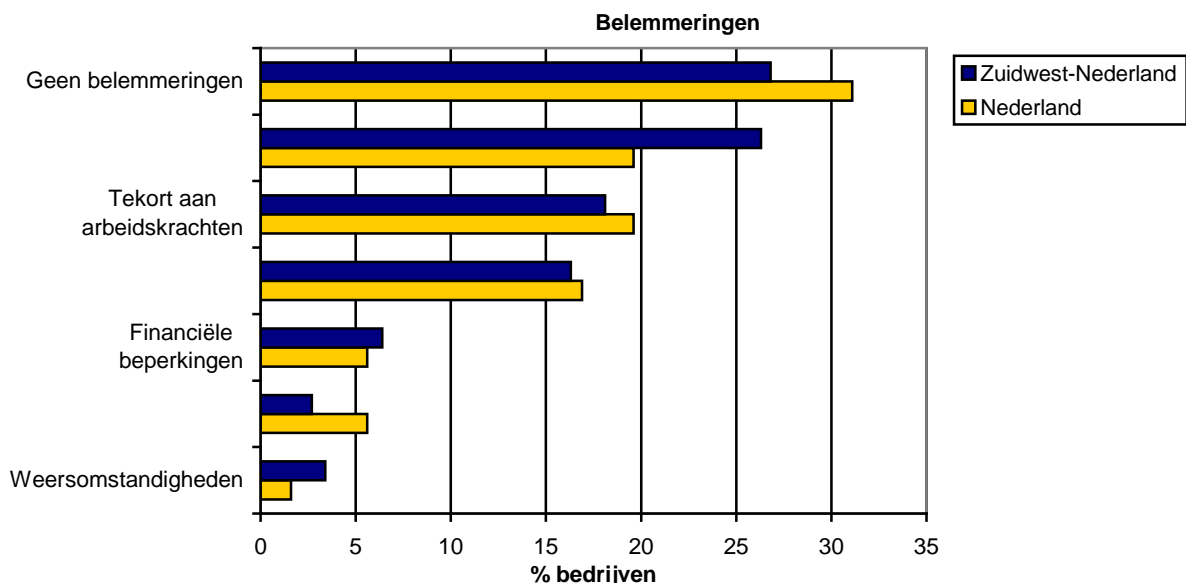
Ondanks negatieve beoordeling orderpositie geeft 82% de orderpositie het predikaat 'normaal'

De verslechtering van de conjunctuur is ook goed zichtbaar bij de orderontwikkeling. Ondanks het feit dat de balansscore van de orderpositie duidelijk negatief uitvalt, spreekt 82% van de vervoerders van een normale orderpositie. Het beeld wordt dan ook licht vertekend.

Veel vervoerder ervaren belemmeringen

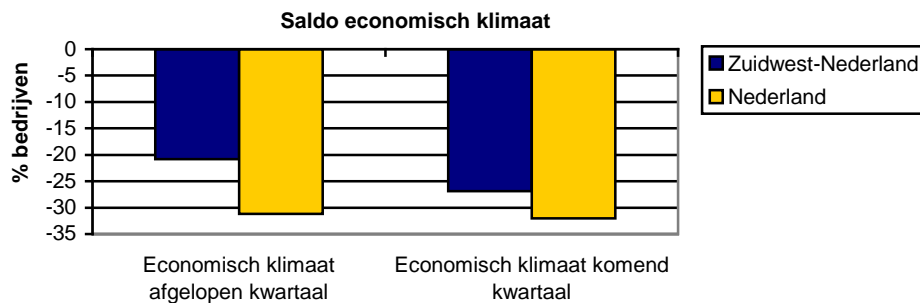
In vergelijking met veel andere sectoren ervaren vervoerders relatief veel belemmeringen. Opvallend is het hoge percentage 'andere oorzaken'. Het gaat hierbij waarschijnlijk om de sterk toegenomen concurrentie van vervoerders uit 'goedkopere' landen. Ook de hoge brandstofprijzen eerder dit jaar kunnen een rol spelen.

Zakelijke dienstverlening

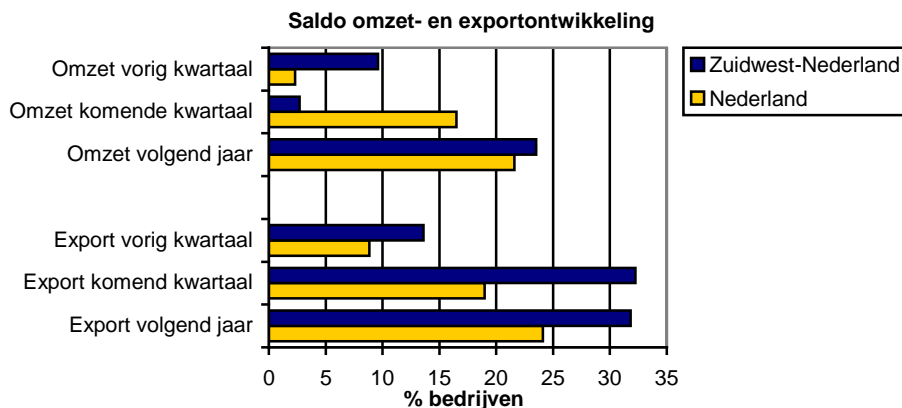
Zakelijke dienstverlening somber over economisch klimaat, wel minder dan de andere sectoren

Ook de zakelijke dienstverlening begint de economische neergang te voelen. Als belangrijke toeleverancier van bijvoorbeeld de industrie worden ook deze bedrijven geraakt. Desalniettemin valt de balansscore van het economisch klimaat minder negatief uit dan bij de meeste andere sectoren.

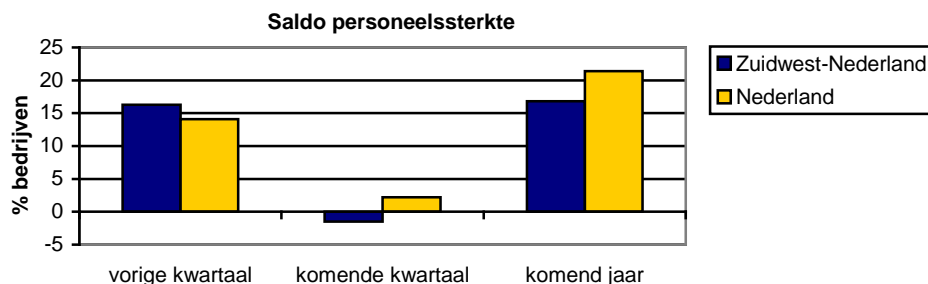
Zakelijke dienstverlening minder getroffen dan andere sectoren

De omzet- en exportontwikkeling van de zakelijke dienstverlening valt voor Zuidwest-Nederland gunstiger uit dan gemiddeld in Nederland. Opvallend is wel dat de balansscore in het 4de kwartaal terugvalt om vervolgens voor 2009 weer duidelijk toe te nemen. De exportresultaten zijn duidelijk beter dan het nationale beeld.

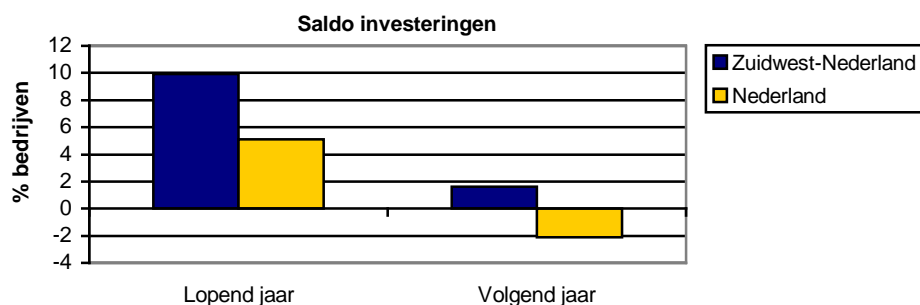
Personeelsontwikkeling zakelijke dienstverlening blijft relatief gunstig

Bij 57% van de ondernemers in Zuidwest-Nederland is de personeelssterkte in het 3de kwartaal gelijk gebleven, 30% meldt een toename en 13% een afname. Voor het 4de kwartaal zijn de bedrijven terughoudend, echter voor volgend jaar rekenen veel ondernemers (30%) op groei.

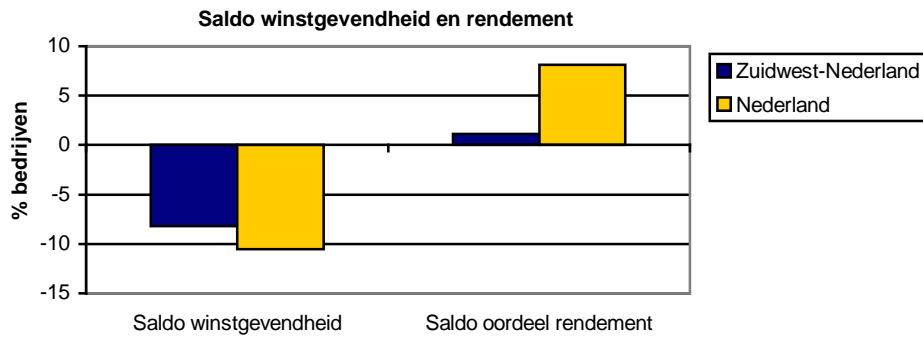
Ook zakelijke dienstverlening houdt volgend jaar hand op de knip

In 2008 is de groep ondernemers met een toename van de investeringsuitgaven duidelijk groter dan de groep met een daling. Volgend jaar zijn deze meer in balans. Dan verwacht 71% dat de investeringsuitgaven gelijk blijven.

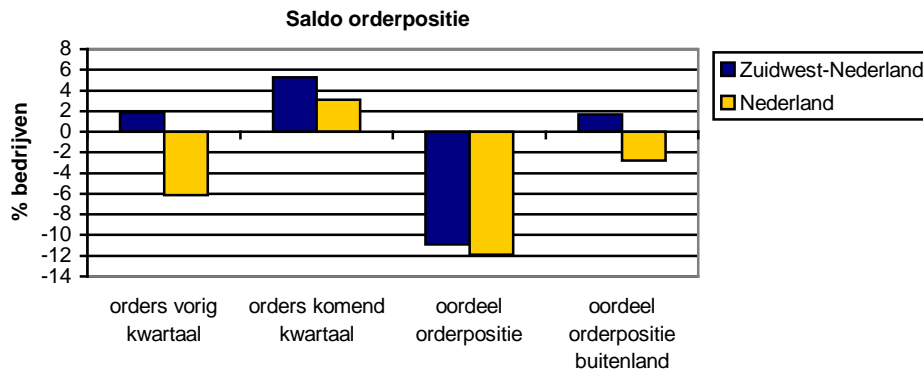
Economische teruggang leidt tot verslechtering winstgevendheid en rendement

Het saldo winstgevendheid zit voor het afgelopen kwartaal duidelijk in de min. Toch is er sprake van een zekere vertekening aangezien de winst bij ongeveer driekwart van de ondernemers gelijk is gebleven.

Zakelijke dienstverlening oordeelt negatief over orderpositie

Zakelijke dienstverleners beoordelen hun orderpositie negatief. Dit heeft vooral te maken met de binnenlandse vraag. Opvallend is dat zowel in het 3de als 4de kwartaal het aandeel ondernemers met een toename van het aantal orders groter is dan het aandeel met een daling.

Tekort aan arbeidskrachten is voor zakelijke dienstverlening meest genoemde belemmering

Ongeveer 38% van de zakelijke dienstverleners uit Zuidwest-Nederland ervaart belemmeringen door een tekort aan arbeidskrachten. Landelijk ligt dit percentage zelfs nog wat hoger. Opvallend is verder dat in Zuidwest-Nederland het percentage bedrijven met financiële beperkingen relatief groot is.

